

Srogosz, Tadeusz

"Lecznictwo ludowe w Wielkopolsce w XIX i XX wieku. Czynniki i kierunki przemian", Jaromir Jeszke, Wrocław 1996 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 42/3-4, 196-198

1997

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jaromir J e s z k e : *Lecznictwo ludowe w Wielkopolsce w XIX i XX wieku. Czynniki i kierunki przemian*. Wrocław 1996 Oficyna Wydawnicza „Arboretum”, 128 + nlb. 2 s.

Zainteresowanie leczeniem ludowym na ziemiach polskich datuje się co najmniej od XIX w., ale w dalszym ciągu istnieją luki co do wartości merytorycznej i metodologicznej. W związku z tym jest rzeczą pożyteczną prowadzenie badań w tym zakresie. Ma to szczególne uzasadnienie w przypadku książki Jaromira Jeszke, który za podstawę teoretyczną rozważań przyjął ustalenia tzw. poznańskiej szkoły metodologicznej badań nad kulturą. Historycy nauk medycznych, koncentrujący głównie uwagę na procesie odkryć naukowych dokonywanych przez akademickie środowiska lekarskie, nader rzadko zajmują się powszechnymi zachowaniami związanymi z występowaniem chorób, potoczną świadomością, wzajemnym przenikaniem treści między kręgami społeczności nieelitarnych i środowiskami związanymi z medycyną oficjalną określonej epoki historycznej. Omawiana książka częściowo wypełnia tę lukę, dodatkowo proponując metodologię badań nad świadomością potoczną w zakresie zdrowia i choroby.

Książka składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów (*Wybrane problemy metodologiczne badań nad świadomością potoczną w zakresie zdrowia i choroby, Podstawy teoretyczno-metodologiczne na tle stanu badań etnomedycznych, Wielkopolscy uzdrowiciele ludowi, Ludowa wiedza w zakresie lecznictwa, Terapia ludowa, Ludowe zabiegi profilaktyczne, Czynniki i kierunki przemian lecznictwa ludowego w Wielkopolsce*), zakończenia, wykazu źródeł, bibliografii, wykazu map o wykresów oraz aneksów. Przyswojenie treści pracy ułatwia czytelnikowi podział większości rozdziałów na podrozdziały. Mankamentem natomiast jest brak zamieszczenia pod tabelami i wykresami źródeł, z jakich Autor korzystał przy ich konstruowaniu. Z tekstu można się jedynie domyślać, że chodzi tutaj o dane z badań terenowych.

Założenia teoretyczno-metodologiczne przyjęte przez Jaromira Jeszke wynikają z identyfikowania się z poznańską szkołą metodologiczną, reprezentowaną głównie przez J. Kmitę i J. Topolskiego. Interdyscyplinarny charakter pracy pozwolił na potraktowanie problemu badawczego z punktu widzenia historyczno-medycznego i etnograficzno-medycznego, jako wspólnego obszaru badań historii, etnografii i socjologii. Autor w twórczy sposób w badaniu świadomości społecznej w zakresie zdrowia i choroby korzysta z ustaleń antropologów kulturowych, socjologów, czy filozofów nauki. Widzi różnicę w pracy uczonych innych dyscyplin, którzy dysponują źródłami wywołanymi, a historykiem, sięgającym do mniej precyzyjnych narzędzi, czyli źródeł zastanych. Takie założenia teoretyczno-metodologiczne jeszcze raz podważają pozytywistyczny obraz dziejów nauki, gdzie rekonstruuje się fakty zgodnie z „prawdziwą” wiedzą współczesną, którą można co najwyżej poszerzyć. Książka Jaromira Jeszke ukazuje możliwości badawcze wychodzące znacznie poza pozytywistyczny nurt historii nauki, wnikając w świadomość

potoczną dotyczącą zdrowia i choroby ludu wielkopolskiego. Postawione pytania badawcze i ustalenia tzw. poznańskiej szkoły metodologicznej badań nad kulturą zdecydowały o konstrukcji książki, wyodrębnieniu świadomości i praktyki społecznej w ramach lecznictwa ludowego Wielkopolski. Autor omówił najpierw wiedzę ludową w zakresie lecznictwa, a następnie przeszedł do ludowych praktyk leczniczych regionu (terapii i zabiegów profilaktycznych).

Mocne osadzenie Jaromira Jeszke w środowisku poznańskim prawdopodobnie nie pozwoliło mu na obserwację propozycji badawczych i publikacji, które powstały w innych ośrodkach naukowych. Chodzi tutaj przede wszystkim o metodologiczną pracę Z. Kuchowicza (*O biologiczny wymiar historii. Książka propozycji*, Warszawa 1985), w której uwidoczniła się polemika z poznańską szkołą metodologiczną, głównie zaś z reprezentowanym przez nią aktywizmem. Można zrozumieć, że Jaromir Jeszke nie skorzystałby z zawartych tam propozycji teoretycznych, ale dla czytelników interesujące są również dyskusje różnych nurtów naukowych. Przy omówieniu kierunków etnomedycznych w Polsce pominięta została też praca wyżej wymienionego badacza o lecznictwie ludowym (*Leki i gęsta dawnej wsi*, Warszawa 1954), wcześniejsza niż cytowana książka S. Szpilczyńskiego (s. 30). Autor nie zauważył również publikacji szerzej traktujących o kulturze ludowej w określonej epoce historycznej, w tym zachowań zdrowotnych, np. B. Baranowskiego (*Kultura ludowa XVII i XVIII w. na ziemiach Polski Środkowej*, Łódź 1971) i W. Odyńca (*Życie i obyczaje ludu pomorskiego w XVII i XVIII wieku*, Gdynia 1966). Zamieszczenie w bibliografii tych prac powinno być obowiązkiem Autora ze względu na niewielki zakres badań etnomedycznych, wąską grupę uczonych zajmujących się tym zagadnieniem w Polsce oraz sąsiedztwo terytorialne w stosunku do Wielkopolski (Polska Środkowa i Pomorze) i okres (XVII i XVIII w.).

Powyższe uwagi bibliograficzne nie umniejszają wartości książki, jej znaczenia na rynku wydawniczym. Badania nad etnomedycyną i etnofarmacją są bowiem aktualne, gdyż coraz więcej czynników (łącznie z WHO) wskazuje na konieczność korzystania z doświadczeń tzw. ludów prymitywnych i społeczności lokalnych, co zdeterminowane jest niewydolnością finansową i organizacyjną instytucji medycznych, niemożliwością zabezpieczenia przez lecznictwo oficjalne wszystkich potrzeb zdrowotnych.

Autor, korzystając z badań terenowych własnych i innych uczonych, często polemizuje z tezami zawartymi w literaturze przedmiotu, czy po prostu ze schematycznym myśleniem na temat lecznictwa ludowego. Dlatego nie powinien obawiać się „prawd banalnych” (s. 110), ponieważ w niektórych środowiskach zdania dla niego oczywiste nie są tolerowane z różnych powodów (reprezentowanego światopoglądu, obawy przed konkurencją itp.). Jaromir Jeszke jeszcze raz zaprzeczył opinii o likwidacji lecznictwa ludowego na skutek ekspansji medycyny oficjalnej. Owszem, ekspansja ta była czynnikiem przemian, nastąpiło przobrażenie w zachowaniach zdrowotnych ludności wiejskiej (np. eliminacja strachu przed

udaniem się do szpitala). Autor przytoczył wiele przykładów utrzymywania się tradycyjnych zachowań diagnostycznych, terapeutycznych i profilaktycznych o charakterze magiczno-religijnym.

Autor w sposób całkowicie przekonujący obala tezę o prostym, mechanicznym oddziaływaniu medycyny oficjalnej na lecznictwo ludowe, na wzrost jego racjonalności z biomedycznego punktu widzenia. Jego badania wykazały, że rolę w tym procesie odgrywają nie tylko wpływy medycyny naukowej, lecz także mechanizmy „wewnętrzne” ludowego systemu wiedzy medycznej, które polegają na ocenie skuteczności leku lub zabiegu przy pomocy metody prób i błędów oraz zmiany przekonań subiektywno-racjonalnych. Było to podbudowane uzgadnianiem wyników z obowiązującą wśród ludności wiejskiej „wizją świata i człowieka” (s. 98–99). Dlatego Autor polemizuje z L. Stommą, który odrzucił wszelką racjonalność (z medycznego punktu widzenia) w tradycyjnych zachowaniach ludowych. Za rozstrzygnięcie tej polemiki niech posłuży fakt wielokrotnego modyfikowania poglądów przedstawicieli nauk medycznych w kwestii poszczególnych praktyk lecznictwa ludowego, a czasem wynikające z niego inspiracje prac naukowych.

Autor wskazał na bardzo interesujące zjawiska w relacji medycyna naukowa – lecznictwo ludowe. Mianowicie w XIX w. nieracjonalność chłopskich zachowań zdrowotnych (oczywiście z punktu widzenia współczesnego paradygmatu biomedycznego) wytłumaczyć można izolacją wsi, czy czynnikiem ekonomicznym. Natomiast w XX w., szczególnie w ostatnich dziesięcioleciach, z powodu przeobrażeń cywilizacyjnych uwarunkowania te zostały usunięte, a zachowania zdrowotne społeczności wiejskich nie zmieniły się w sposób równie rewolucyjny, co wiedza medyczna.

Książka Jaromira Jeszke jest interesującą propozycją wydawniczą nie tylko z powodu współczesnego pluralizmu w realizacji potrzeb zdrowotnych, ale również z pozycji badań dziejów nauki. Jasno określone założenia metodologiczne zaowocowały ustaleniami w zakresie wzajemnego przenikania się elementów medycyny naukowej i lecznictwa ludowego, trwałości i zmienności świadomości potocznej oraz zachowań zdrowotnych społeczności wiejskich. Autor ukazał nie tylko lecznictwo ludowe Wielkopolski w XIX i XX w., lecz także wiele elementów kontekstu społeczno-kulturowego dziejów medycyny.

Tadeusz Srogosz
(Łódź)